

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Христина Ігорівна РОМАНЮК,

аспірант Львівського державного університету внутрішніх справ,
karp_killer@ukr.net

УДК 343.62

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ

Досліджується об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 134 Кримінального кодексу України «Незаконне проведення абортів». Аналізуються існуючі серед науковців думки з цього питання та наводяться власні судження щодо складу вказаного злочину. Також проаналізовано статистичні показники щодо рівня вчинення цього злочину. Особливою рисою кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів є наявність спеціальних норм, які містять опис складу злочину, вчиненого представниками медичного персоналу. Також важливим елементом складу злочину є наявність або відсутність згоди жінки на проведення абортів. Наголошено на кримінально-правовому значенні місця вчинення злочину при кваліфікації злочинного діяння. Запропоноване визначення незаконного переривання вагітності як кримінально-каранного діяння — застосування медикаментозних та інших засобів, які спрямовані на штучне переривання вагітності, що здійснюються з порушенням встановлених законодавчих норм та медичних стандартів стосовно особи вагітної жінки (врахування протипоказань, віку, способу, строку вагітності), місця проведення (лікувальна установа), суб'єкта здійснення медичного втручання (його кваліфікація, освіта, фахова підготовка). Наголошено, що не тягне кримінальної відповідальності проведення операцій штучного переривання вагітності за межами лікувальної установи, у випадку необхідності рятування життя жінки. Кримінальній відповідальності не підлягає жінка, яка самотійно вчи-

нила дії, спрямовані на штучне переривання вагітності або сприяла в цьому іншій особі. Зазначено, що на окрему увагу також заслуговує питання застосування такої обставини, що виключає злочинність діяння як крайня необхідність, яка традиційно оцінюється у кримінально-правовій теорії лише в контексті завдання злочином матеріально-правових наслідків у вигляді шкоди. Як висновок пропонуються зміни до диспозиції статті кримінального закону з метою формування ефективного правового механізму регулювання відповідальності за кримінальний аборт.

Ключові слова: аборт, переривання вагітності, плід, пологи, спеціальна медична освіта, безплідність, кримінальна відповідальність.

Сучасний етап розвитку Української держави характеризується низкою проблем політичного та соціально-економічного характеру, серед котрих однією із найбільш болючих є перманентна демографічна криза. Чи не найпершою її передумовою є скорочення народжуваності через тотальне зубожіння українських громадян, що часто підштовхує сім'ї до радикальних кроків регулювання своїх репродуктивних функцій, зокрема до абортів — штучного переривання вагітності. І хоча статистичні дані протягом останнього десятиріччя демонструють поступову, але стійку тенденцію до скорочення показників штучного переривання небажаної вагітності (242 343 — у 2005 році, 141 396 — у 2012 році, 91 877 — у 2013 році, 70 694 — у 2014 році), все одно в Україні показники чисельності абортів на 1 000 народжених залишаються одними із найвищих у Європі. Рівень абортів у нашій країні вже багато років у 1,3–1,5 рази перевищує кількість народжень. Уже у 2001 році цей показник складав 32,09 випадки переривання вагітності на 1 000 жінок фертильного віку чи 142,87 абортів на 100 пологів. Близько половини штучних абортів (51,4 %) було виконано в ранні терміни [1]. На жаль, точної статистики проведення операцій штучного переривання вагітності в Україні не ведеться і їх кількість визначається в непрямий спосіб — через врахування статистики народжень.

Тому цілком зрозуміло, що такий стан речей не може не викликати жвавої полеміки на всіх рівнях суспільного буття — від побутового до політичного, законодавчого та, звісно ж, наукового. Тема штучного переривання вагітності в цілому та окремі її аспекти стали об'єктом досліджень багатьох науковців-юристів.

Ст. 134 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за незаконне проведення абортів. Одночасно з цим аборт, як такий, що проведений відповідно до чинного законодавства та медичних стандартів в Україні, дозволено. Такий стан речей вимагає чіткого розмежування легального (законного) та кримінального (не законного) абортів і перш за все — саме за об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення [2].

Метою статті, у зв'язку із вищевказаним, є з'ясування обставин, за яких настає кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів. Дослідження цього питання має значення не лише з наукової точки зору, а і для правозастосовної діяльності, зокрема сприятиме правильній кваліфікації досліджуваного злочину.

Різні аспекти кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів вже не раз потрапляли в поле зору науковців. Так, це питання у своїх роботах досліджували С. В. Бородіна, І. І. Горелік, В. О. Глушков, В. І. Зубкова, Г. К. Лапко, Г. В. Чеботарьова, М. Д. Шаргородський та інші. На рівні дисертацій це питання досліджувалося К. О. Черевком та І. В. Павленко. Наукові дослідження згаданих науковців з окресленого питання, безумовно, зробили суттєвий внесок у науку кримінального права. Однак, враховуючи, що з часу проведення частини згаданих досліджень відбулись певні зміни в законодавстві щодо регулювання проведення абортів та часткової неузгодженості між собою позицій вказаних авторів, вважаємо за необхідне проаналізувати це питання та висловити власний погляд на об'єктивну сторону незаконного проведення абортів. Наголосимо також на тому, що в історичному контексті саме більшовицька революція початку ХХ ст. та весь наступний період класової боротьби, соціальних конфліктів та війн разом з накладеним на нього періодом науково-технічної революції, фемінізації та падіння впливовості церкви у Західній цивілізації призвели до загострення проблематики вчинення абортів, у тому числі й незаконних.

Проблематика незаконного проведення абортів у кримінальному праві України повинна враховувати аналіз статистичних показників щодо рівня вчинення цього злочину. Такий аналіз демонструє винятково низький рівень щодо кількості кримінальних проваджень за фактом вчинення цього злочину (рис. 1). Це дозволяє визначити незаконного проведення абортів як винятково латентний злочин (відповідно є високою і суспільна небезпека злочинного посягання, що обумовлює гостру потребу в новітньому перегляді правових засад кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів).

Рис. 1. Динаміка реєстрації кримінальних проваджень незаконного проведення абортів

Примітка: систематизовано та побудовано автором за даними [3].

Також аналіз електронного ресурсу — Єдиного державного реєстру судових рішень — демонструє лише одиничні випадки наявності вироків суду в цих категоріях справ.

За конструкцією, вказане у ч. 1 ст. 134 КК України діяння має формальний склад, тобто злочин вважається закінченим з моменту фактичного переривання вагітності. Хоча в українському законодавстві відсутнє нормативне визначення операції штучного переривання вагітності.

У сучасній українській юридичній науці навколо предмета незаконного проведення операції штучного переривання вагітності (абортів) розгорнулася гостра, логічно аргументована її учасниками дискусія. У результаті цього в теорії основних прав людини досі не сформоване однастайне ставлення до питання необхідності охорони ненародженого життя.

Загальним об'єктом незаконного проведення абортів необхідно вважати суспільні відносини з приводу кримінально-правової охорони забезпечення здоров'я жінки, в тому числі репродуктивного, її життя, життя ембріону (плоду) людини, як основу забезпечення права на життя майбутньої дитини, відносини забезпечення демографічної безпеки та порядку надання медичної допомоги. При цьому родовий об'єкт незаконного проведення операцій штучного переривання вагітності (абортів) — це життя та здоров'я жінки та встановлений порядок

надання медичної допомоги в частині здійснення операції штучного переривання вагітності.

Саме зіставлення загального та родового об'єктів вимагає вирішення питання кримінальної охорони життя ненародженої дитини (можливо, саме у винятковому сенсі розуміння об'єкта злочинного посягання злочину, передбаченого ст. 134 КК України). При цьому суспільно-негативні наслідки при незаконному проведенню операції штучного переривання вагітності (аборту) можуть мати свій прояв у таких площинах: спричинення шкоди репродуктивному та психічному здоров'ю жінки (основним безпосереднім об'єктом по частині другій у нині чинній редакції норми); завдання шкоди суспільним відносинам щодо порядку, встановленому в частині організації надання медичної допомоги (основним безпосереднім об'єктом по частині першій у нині чинній редакції норми); спричинення смерті жінки (основним безпосереднім об'єктом по частині другій у нині чинній редакції норми); спричинення смерті ембріону (плоду) людини (є фактичним наслідком, не охопленим кримінально-правовим захистом).

Способи здійснення незаконного аборту можуть бути доволі різноманітними. Традиційно виділяються хірургічні, хімічні, механічні способи та їх комбінації. І хоч для кваліфікації злочину, передбаченого ст. 134 КК України вони значення не мають, характер способу вчинення кримінального аборту може характеризувати рівень небезпеки цього злочину та особу злочинця. Як правильно зазначає Г. В. Чеботарьова, у випадку вчинення злочину медичним працівником правильне виконання вимог медичних стандартів щодо того чи іншого способу проведення аборту може мати значення для застосування щодо цього випадку ст. 140 «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» КК України [4, с. 72].

При визначенні «незаконності» аборту необхідно з'ясувати такі обставини: термін вагітності, наявність медичних чи соціальних підстав для аборту при строку вагітності від 12 до 22 тижнів, згода жінки на проведення аборту, дотримання процедури проведення операції, проведення операції особою, яка має необхідну освіту та кваліфікацію у закладі відповідного рівня акредитації.

З практичних позицій, удосконалення правого регулювання кримінальної відповідальності за незаконне проведення операції штучного переривання вагітності передбачає необхідність викладення диспозиції ст. 134 КК України в новій редакції.

В останніх наукових дослідженнях, присвячених проблематиці кримінальної відповідності за вчинення незаконного аборту в 2011 та 2013 роках, К. О. Черевко та І. В. Павленко пропонували власне бачення удосконалення конструкції ст. 134 КК України. Так, зокрема К. О. Черевко запропонував конструкцію статті, яка містить чотири частини, відштовхуючись від характеристики суб'єкта злочину, стро-

ку вагітності, мотивації та повторності. Автор, наводить у дисертації таку пропозицію змісту статі:

«Стаття 134. Незаконне проведення аборту

1. Незаконне проведення аборту лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом, —

карається ...

2. Проведення аборту особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом, —

карається ...

3. Незаконне переривання вагітності, строк якої становить понад 22 тижні, —

карається ...

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені з корисливих мотивів або повторно, а також якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої, —

караються ...» [5].

У 2013 році І. Павленко а дисертації запропонувала своє бачення конструкції ст. 134 КК України, наголошуючи на необхідності викладення її а такій редакції:

«Стаття 134. Незаконне переривання вагітності за згодою потерпілої

1. Незаконне переривання вагітності за згодою потерпілої, — карається штрафом від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 100 до 240 годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Те ж саме діяння, якщо воно з необережності спричинило тривалий розлад здоров'я, тяжкі наслідки або смерть потерпілої, —

карається обмеженням волі на строк до 5 років, або позбавлення волі на той саме строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такою» [6].

Таким чином, в основу побудови конструкції статі авторкою було покладено згоду-незгоду потерпілої.

Аналіз європейського досвіду регулювання питань кримінальної відповідальності у сфері незаконного проведення абортів підкреслює особливу увагу до норм кримінально-правового характеру, що пов'язані із прийняттям і оформленням рішення про здійснення аборту й попереднім консультуванням вагітної як умови правомірності діяння. Особливою характеристикою багатьох кримінально-правових актів є наявність у них спеціальних норм, котрі не містять опису складу злочинного діяння, а встановлюють, у яких випадках переривання вагітності є некараним. Зокрема йдеться про ситуацію крайньої необхідності або медичних показів тощо [7, с. 138–139]. Також важливим елементом складу злочину є наявність або відсутність згоди жінки на вчинення аборту. Водночас досвід правового регулювання криміналь-

ної відповідальності у сфері незаконного вчинення абортів країн азійського регіону демонструє суттєві відмінності, обумовлені культурними, релігійними й соціальними факторами. Особливої уваги в контексті порівняльно-правового дослідження заслуговують норми, пов'язані із засадами кримінально-правової відповідальності вагітної за вчинення абортів та співучасть у ньому третіх осіб. Особливою рисою багатьох кримінально-правових актів є наявність спеціальних вимог до опису складу злочинного діяння, вчиненого представниками медичного персоналу. Йдеться про критерії освіти, професійні функції або окремі посади. Також важливим елементом складу злочину є наявність або відсутність згоди жінки на вчинення абортів [8, с. 140].

Враховуючи кримінально-правовий аналіз відповідальності за незаконне проведення абортів в законодавстві України та окремих країн, практику його застосування та теоретичні напрацювання кримінально-правової науки в частині складу злочину, а також аргументацію своїх попередників, з нашої точки зору, абсолютно закономірним є розширення сфери кримінально-правового регулювання відповідальності за проведення операцій штучного переривання вагітності. Таким чином, ми пропонуємо доповнити КК України видозміненою редакцією ст. 134 «Незаконне проведення операцій штучного переривання вагітності» КК України та двома новими ст.ст. 134¹ «Примус до незаконного проведення операцій штучного переривання вагітності» та 134² «Агітація за проведення операцій штучного переривання вагітності», виклавши їх у такій редакції.

«Стаття 134. Незаконне проведення операцій штучного переривання вагітності»

1. *Проведення операцій штучного переривання вагітності особою, яка не має спеціальної медичної освіти або має її, але здійснила переривання вагітності всупереч встановлених законодавством вимогам та за межами лікувальної установи, —*

карається ...

2. *Незаконне проведення операцій штучного переривання вагітності без отримання згоди законних представників потерпілої, —*

карається ...

3. *Незаконне проведення операцій штучного переривання вагітності вчинене повторно, у співучасті або в результаті лікарської помилки, —*

карається ...

4. *Незаконне проведення операцій штучного переривання вагітності, щодо неповнолітньої, або якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої, —*

карається ...

Примітка.

Не тягне кримінальної відповідальності проведення операцій штучного переривання вагітності особою, яка не має спеціальної медичної освіти, у випадку, якщо вагітність настала в результаті сексуального насильства щодо жінки, про яке вона не повідомила у вста-

новленому законодавством порядку, якщо це не спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої.

Не тягне кримінальної відповідальності проведення операцій штучного переривання вагітності за межами лікувальної установи у випадку необхідності рятування життя жінки (крайня необхідність).

Кримінальній відповідальності не підлягає жінка, яка самотійно вчинила дії, спрямовані на штучне переривання вагітності або сприяла в цьому іншій особі».

«Стаття 134¹. Примус до незаконного проведення операцій штучного переривання вагітності

Застосування фізичного або психічного примусу стосовно жінки спрямоване на вчинення незаконного проведення операцій штучного переривання вагітності, —

карається ...».

«Стаття 134². Агітація за проведення операцій штучного переривання вагітності

Розповсюдження матеріалів та публічні заклики до проведення абортів, пов'язані з отриманням майнової вигоди або вчинені публічно, а також реклама здійснення операції штучного переривання вагітності, засобів, предметів та методів, —

карається ...».

З позицій правової ідеології, запровадження кримінальної відповідальності за незаконний аборт є діалектичним способом захисту правих інтересів соціуму (демографічної безпеки), ненародженого життя (право на життя плоду після 24 тижня розвитку), здоров'я (у тому числі репродуктивного) вагітної жінки та права на свободу формування репродуктивного вибору жінки.

Запропонуємо власне визначення незаконного переривання вагітності як кримінально-караного діяння — застосування медикаментозних та інших засобів, які спрямовані на штучне переривання вагітності, що здійснюються з порушенням встановлених законодавчих норм та медичних стандартів щодо особи вагітної жінки (врахування протипоказань, віку, способу, строку вагітності), місця проведення (лікувальна установа), суб'єкта здійснення медичного втручання (його кваліфікація, освіта, фахова підготовка).

Для правильної кваліфікації дій співучасника при вчиненні злочину, передбаченого ст. 134 КК України, потрібно чітко відмежувати від співучасті діяльність осіб, причетних до злочину. Проведене наукове дослідження дозволяє зробити висновок, що під час розгляду співучасті як системи взаємопов'язаних між собою видів співучасників, їх спільна діяльність визначається певними рисами. З одного боку, така спільна діяльність повинна передбачати загальну відповідальність за вчинений злочин, а з іншого — залежно від виду співучасті потрібно проводити диференціацію їх (співучасників) дій та брати до уваги характер і ступінь участі кожного у вчиненні злочину. Співучасники, хоча й взаємопов'язані між собою за об'єктивними та суб'єктивними ознаками, проте вони відокремлюються один від одно-

го власними функціями та ролями. Щодо причетних осіб можна окремо запропонувати доповнити кримінальне законодавство нормами про відповідальність за спонукання до вчинення операції штучного переривання вагітності.

Також необхідно доповнити зміст ст. 144 КК України положеннями про запровадження кримінальної відповідальності за «насильницьке, шляхом обману донорство репродуктивних матеріалів а також донорство матеріалів для отримання стовбурових клітин (матеріалом для цього є ембріони людини)». При цьому незаконне вчинення операції штучного переривання вагітності стане способом вчинення насильницького донорства, а діяння буде вимагати кваліфікації за сукупністю ст. 134 та відповідної частини ст. 144 КК України.

На окрему увагу також заслуговує питання застосування такої обставини, що виключає злочинність діяння, як крайня необхідність, яка традиційно оцінюється у кримінально-правовій теорії лише в контексті завдання злочином матеріально-правових наслідків у вигляді шкоди.

Список використаних джерел

1. Johnston R. Historical abortion statistics, Ukraine. URL : <https://goo.gl/X7ttSY>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/mNxQq8>.
3. Статистична інформація. Генеральна прокуратура України. URL : <https://goo.gl/KZKrLm>.
4. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони незаконного проведення абортів (ст. 134 КК). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2013. Т. 3, вип. 22. Ч. 1. С. 74–78.
5. Черевко К. О. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення абортів : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2011. 20 с.
6. Павленко І. В. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2013. 20 с.
7. Романюк К. И. Уголовная ответственность за незаконное проведение аборта в законодательстве отдельных стран: сравнительно-правовой анализ. *Закон и жизнь («Legea si Viata»)*. 2018. № 4-2. С. 135–139.
8. Романюк К. И. Уголовная ответственность за незаконное проведение аборта в законодательстве азиатских стран: сравнительно-правовой анализ. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 2-2. С. 138–141.

Надійшла до редакції 20.05.2018

Romaniuk, Kh. I. Criminal Responsibility for Illegal Abortion

In the article the author investigates objective aspect of the crime, which foreseen by article 134 of the Criminal Code of Ukraine about «Illegal conduction of abortion». It was analyzed existing scientists' opinions about this issue and was given own statement regarding specified aspect components of the crime. Also statistical data on the volume of crime this commitment are analyzed. Special feature of a lot of criminal laws is special norms, which are including the description of the composition of the criminal actions are committed by representatives of medical personnel. Also the important element of the composition of the crime is presence or absence of women for abortion. There is stressed on criminal and legal value of the place of crime commitment in the process of qualification of criminal act. The concept of illicit abortion as a criminal act is proposed by author. On the author's opinion, the illicit abortion is using of medicines and other means are ordered to abortion, which is carried out with a violation of legal norms and medical standards on a person of pregnant (a contraindication, an age, the way and the term of pregnancy), on a place of carrying out (medical institution), on a subject of carrying out of abortion (his or her qualification, education, professional training). There is emphasized that the carrying out of abortion outside of medical institution to save a woman is not a cause of criminal liability. The criminal liability is not used to woman who carried out acts which are ordered to abortion herself, or assisted to anyone in carrying out of abortion. There is stressed on issues of implementing of such circumstance as extreme need, which exclusives of criminal act. As a rule, an extreme need is valued in the context of material and legal damages in the form of harm which are caused by crime. In the conclusion changes were proposed to the disposition of the article of criminal law for effective legal regulation of criminal responsibility for abortion.

Keywords: *abortion, interruption of pregnancy, fetus, childbirth, special medical education, infertility, criminal responsibility.*

